

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора історичних наук, професора **Головка Миколи Леонтійовича**

на дисертаційну роботу **ШПАКА Віктора Івановича**

«Мале підприємництво видавничої галузі України (1991–2010 рр.)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Актуальність теми дослідження.

Підприємницька діяльність є основою економічного і політичного розвитку держави, функціонування соціальної політики для утвердження поступу до європейських стандартів життя громадян. Тому в кожній країні справа створення належних умов для відповідального перед суспільством, соціально-орієнтованого бізнесу завжди належали до першочергових. Ця діяльність передбачає вирішення комплексу складних, нерідко суперечливих проблем із урахуванням загальнодержавних й суспільних інтересів. Тема актуалізується, коли мова йде про видавничу галузь, що безпосередньо пов'язана з формуванням громадянської свідомості народу, національного інформаційного простору та, зрештою, національної безпеки України. Крім того, має бути врахована специфіка історичного розвитку видавничої справи в Україні, яка в багатьох аспектах обумовила сучасну ситуацію в цій галузі.

Отже поставлена дисертантом мета щодо історичного аналізу еволюції малого підприємництва, умов функціонування видавничої індустрії України, визначення її місця в інформаційній структурі сучасного суспільства, узагальнення теоретичних положень як фактору функціонування громадянського суспільства, розробки галузевих заходів щодо підвищення ролі підприємницької діяльності в цілому, і видавничого бізнесу зокрема, активізації діяльності засобів масової інформації, розширення асортименту продукції видавничих структур як інструментів формування демократичного суспільства з високими культурно-духовними та освітніми цінностями (С. 6–7) є нагальною, а тема малодослідженою .

Актуалізує проведене дослідження визначення ролі та місця, перспектив розвитку недержавних інститутів громадянського суспільства, що вже сьогодні фактично виконують не тільки координаційно-дорадчі, а й організаційні функції у сфері видавничої діяльності.

Актуальність теми, обраної дисертантом, підтверджується і тим, що вона виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук» й, зокрема, в межах локальної науково-дослідної теми кафедри історії та філософії історії факультету філософської освіти і науки «Державницьке, економічне, соціально-політичне життя в Україні ХХ–ХХІ ст.».

Наукова новизна, ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків та результатів дисертації.

Характеризуючи наукову новизну виконаного дослідження, слід відзначити, що дисертаційна робота за своєчасністю постановки проблеми та її операційно-технологічним вирішенням гідно вирізняється з малочисельної низки досліджень такої проблематики. Дослідником уперше визначено умови та головні засади становлення українського видавничого бізнесу як складової малого підприємництва; уточнено і запропоновано власні визначення основних категорій підприємництва, узагальнено основні ознаки підприємництва. Автором визначено й ризики видавничого бізнесу та малого підприємництва в цілому, основні фактори активізації його впливу на соціально-економічний розвиток України; доведено взаємозв'язок розвитку малого підприємництва з процесами формування середнього класу й основних рис цього прошарку населення; доведено і проілюстровано в історичному контексті взаємозалежність складників у трикутнику: мова – держава – підприємництво; з'ясовано історію розбудови громадських об'єднань підприємців, зокрема у видавничій сфері, їх вплив та доцільність функціонування у вітчизняному громадському просторі. Поглиблено: теоретичні основи розвитку видавничої галузі в контексті її трансформації до індустрію європейського гатунку, яка,

крім задоволення споживчих потреб, є суттєвим елементом поповнення державної скарбниці; дослідження світової практики розбудови видавничої галузі; здійснено системно-порівняльний аналіз зарубіжного досвіду; наявності нормативного забезпечення підприємницької діяльності та запропоновано шляхи щодо його удосконалення; обґрунтування ролі й значення видавничого потенціалу у формуванні демократичних засад суспільства. Дістали подальшого розвитку: формування шляхів удосконалення ефективності менеджменту видавничою справою та малим підприємництвом, взагалі дослідження видавничого підприємництва як носія інноваційних процесів.

Наукову новизну дослідження Шпака В.І. вирізняють системність та спрямованість на конкретний практичний результат. Праця є оригінальною науковою розвідкою з чітко визначеною метою та завданнями аналізу. Належним чином обґрунтовані теоретичні та методичні підходи щодо їх розв'язання, логічно взаємопов'язані структурна будова, основний зміст і висновки роботи роблять її комплексним і завершеним науковим доробком.

Результати дослідження отримані автором особисто і відображають внесок дисертанта у розвиток як історичної науки, так і історії видавничої галузі.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків, рекомендацій підтверджується широкою інформаційною базою дисертації: працями класиків, науковців-сучасників, офіційними статистичними розрахунками, нормативно-правовими актами в царині малого підприємництва видавничої галузі, посиланнями на електронні ресурси.

Аналіз історіографії досліджуваної проблеми підтвердив тенденційність підходів радянської історичної науки, дискредитацію ринкових методів господарювання на основі приватної власності. Історія зародження і становлення підприємництва була досліджена та рекомендована для впровадження переважно закордонними науковцями. Авторський аналіз засвідчив відсутність єдиної теорії малого підприємництва, у тім числі й у видавничій справі. Українська історіографія досліджуваного періоду хаотична,

поділена за галузевим принципом і потребує системного підходу з чітким визначенням основних критеріїв незалежно від економічної сфери діяльності (С. 14–34).

Доведено, що нині серед науковців не існує спільної думки щодо змісту основних категорій та суб'єктів підприємницької діяльності, тому узагальнення визначень, висловлених автором (С. 68–69) сміливо слід віднести до наукової новизни. Проілюстровано, що поділ на малі, середні та великі підприємства є дещо умовним, але принципово важливим для кожної держави, оскільки на його основі уряди розробляють головні напрямки соціально-економічної політики, власне, визначають суб'єктів державної підтримки малого бізнесу (С. 72–78). Класифіковано основні функції, притаманні малому підприємництву (С. 88). Визначено, що основним фактором впливу малого підприємництва на соціально-економічний розвиток суспільства є докорінна зміна державної політики, зміщення акцентів у бік лібералізації ринкових механізмів регулювання підприємницької діяльності (С. 149–164).

Автором досліджені правові та економічні засади становлення малого бізнесу в Україні, що характеризуються ще й певними ментальними, регіональними, латентними особливостями й проблемами (С. 166–167).

Дисертант обґрунтовано довів, що фундаментальні основи вітчизняної підприємницької діяльності, зокрема й видавничого бізнесу, були закладені ще за часів СРСР. Вони знайшли розвиток у численних законодавчих і нормативних актах, різного роду політичних програмах тощо. Загалом, вони забезпечують життєдіяльність галузі, проте не сприяють її швидкому розвитку. Протягом тривалого часу в Україні було відсутнє стратегічне планування розвитку галузі, яке б спиралося на чіткі законодавчо підкріплені тактичні дії, зумовлені гарантованою фінансовою підтримкою (С. 170–190).

Автором встановлено, що основна розбудова галузі відбувалася переважно через створення нових видавничих підприємств з приватною формою власності, бо приватизаційні процеси фактично оминули видавців (С.

190–194). Виділено основні етапи розвитку вітчизняного видавничого комплексу (С. 223–224).

Вельми оригінальним виявився аналіз інноваційної розбудови видавничої галузі. Доведено, що інноваційна складова є серцевиною діяльності видавничого підприємництва. В усі роки досліджуваного періоду конкурентну перевагу здобували видавництва, зорієнтовані на застосування новітньої техніки і технологій. Сприяла цьому науково-технічна революція галузі, що саме припала на ці роки (С. 224–233).

Важко не погодитися з автором, який наголошує на потребі сучасного підприємництва в поглибленні співпраці вищих і спеціальних навчальних закладів з виробничими підприємствами, залучення до викладацького процесу фахівців-практиків і управлінців-бізнесменів. Це дало б змогу поєднати теоретичні знання студентів з практичною діяльністю, удосконалити структуру і зміст професійної освіти з орієнтацією на реальні потреби ринку (С. 244–245).

Теоретично обґрунтованими є положення дисертації щодо зростання впливу видавничої продукції на формування змісту інформаційного простору. Наочно доведено, що підвалинами зростання цифрових показників видавничих підприємств тимчасово є не підвищення читачького попиту чи фінансово-економічні здобутки редакцій, а політична кон'юнктура, зумовлена використанням друкованих засобів масової інформації у політичній боротьбі (С. 251–273).

Проілюстровано домінування російськомовної продукції в друкованих засобах масової інформації та книговидавничій сфері. Тобто, в країні на тлі кризового стану видавничої галузі не забезпечено попит ані на україномовну літературу, ані на україномовні друковані ЗМІ (С. 280–288).

На підставі аналізу світового досвіду розбудови видавничої галузі автор переконливо довів, що за умови належного владного ставлення, вона достатньо швидко з проблемної перетворюється на суттєвий сегмент економіки, а отже, і поповнення державної скарбниці (С. 292–316).

Обґрунтовано, що в основі економічних ринкових перетворень країни є мале підприємництво. Воно покликане підвищувати ефективність виробництва, сприяти зростанню зайнятості населення, формувати підприємницький дохід для розвитку ефективності економіки, здатне продукувати стрижень демократичного устрою – середній клас (С. 327–344). Без сформованого середнього класу годі говорити про становлення повноцінного громадянського суспільства. Дослідження показало, що з понад трьох тисяч громадських об'єднань підприємницької спрямованості є лише поодинокі приклади реальної дієвості підприємницького активу. Автором з'ясовано основні причини такої ситуації (С. 379).

Проведене дослідження підтвердило тезу про те, що демократія є процесом взаємодії між учасниками суспільно-політичних відносин, де громадяни повинен мати доступ до вільних і незаангажованих джерел інформації. Однак ситуація в сучасному медіа-просторі України ще не відповідає демократичним стандартам. За роки незалежності в Україні так і не змогли позбутися авторитарної моделі взаємодії влади і засобів масової інформації. Більшість приватних ЗМІ належить фінансово-олігархічним групам й обстоюють їхні корпоративні інтереси, сприяють вирішенню політичних цілей (С. 327–344).

Висновки є достатньо аргументовані та носять важливий теоретичний, прикладний характер. Оцінюючи обґрунтованість дисертаційних наукових положень, висновків і рекомендацій в цілому, слід відзначити високий рівень теоретичного та методологічного опрацювання автором головних аспектів досліджуваної теми.

Аналіз публікацій автора за темою дисертації.

За темою дослідження опубліковано 38 наукових праць: 3 монографії, 24 статті у наукових фахових виданнях, 5 з яких включені до міжнародних наукометричних баз, 5 публікацій у виданнях іноземних держав, 4 – у збірниках наукових праць, 7 – у матеріалах і тезах конференцій. Аналіз публікацій автора дозволяє зробити висновок про повноту викладу основних

наукових положень її дисертаційного дослідження у науковій літературі, на підставі якого зроблено ґрунтовні, оригінальні висновки. Кількість публікацій є достатньою для висвітлення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Основні положення дисертації широко апробовані на міжнародних й вітчизняних наукових конференціях.

Значення одержаних результатів для науки й практики, рекомендації щодо їх використання.

На наш погляд, результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною й практичною значущістю, ґрунтовно показують роль і місце видавничого підприємництва та малого бізнесу в структурі економіки й суспільних відносин. Дослідження заповнює наукову лаку в історіографії розбудови малого підприємництва країни як основи ринкових і демократичних реформ. Викладені в роботі висновки і рекомендації мають рівень конкретних практичних пропозицій, можуть бути використані: у науково-дослідній роботі для подальших історичних досліджень розбудови підприємництва ; у навчальному процесі – для розробки навчальних курсів з підготовки як фахівців видавничої, медійної сфери, вивчення новітньої історії економіки; у практичній діяльності суб'єктів підприємницької та видавничої діяльності; широкий культурологічний та пропагандистський справі. Акумульовані матеріали є корисними для розробки національних програм розвитку малого підприємництва, відповідних нормативно-правових актів; актуальні при плануванні загальної стратегії української видавничої галузі; удосконаленні національної інформаційної безпеки країни.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації.

Ознайомлення з авторефератом дисертації дає підстави стверджувати, що його структура та зміст відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого В.І. Шпаком дисертаційного дослідження.

Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження.

1. В роботі дисертант чимало уваги приділяє сучасним технологіям у розвитку галузі, електронних книг, переходу друкованих засобів масової інформації в електронний формат, широке використання електронних ресурсів (С. 255, 258, 259). Наводяться приклади протекціоністської політики влади відносно електронної продукції в різних державах світу (С. 303–305). Лише доречно було б отримати прогностичні рекомендації автора в контексті майбутнього електронних книг і періодики, їх місця в попиті вітчизняного читача.

2. Досліджуючи світовий досвід розбудови книготоргівлі, автор чимало уваги приділив функціонуванню інформаційної системи «Books in Print». Такий аналіз дає можливість сформулювати цивілізований книжковий ринок, сприяє формуванню мережі оптових та роздрібних продаж, налагоджуванню взаємозв'язку між видавцями, ділерами та всіма категоріями споживачів. Ці системи вже давно створені і працюють у США, Великій Британії, Німеччині, Франції та інших країнах. Саме вони й створюють базис книжкового ринку, теоретичну основу навчання цих країн. Обмін між базами даних окремих країн призвів до об'єднаних процесів, наслідком чого стало створення міжнародної бібліографічної інформаційної електронної системи «Global Books in Print» чисельністю понад 20 млн. примірників книг з усіх країн світу (С. 297–298). Участь в цьому проекті України потребує додаткового аналізу, рекомендацій для розвитку галузі.

3. Дисертантом наведено дані про те, що сучасний вітчизняний ринок на три чверті заповнений російськими виданнями (С. 269). Було б слушно мати думку автора щодо економічних важелів конкуренції, а не тільки заборони ввезення російської видавничої продукції на територію України лише за ідеологічним змістом.

4. Головною думкою через усю дисертацію проходить теза про необхідність зацікавленого ставлення держави до видавничої галузі, доцільності процесів масового процесу роздержавлення, приватизації комунальних засобів масової інформації в умовах неоголошеної війни. Авторські рекомендації є доволі загальними, не мають регіональних векторів, економічних аргументів.

5. У дисертації автор схиляється до того, що в Україні середній клас складає 3–5 % працюючого населення (С. 344). Та це лише загальні статистичні показники, а дійсний стан латентний з огляду на кризовий стан економіки, непевність банкування в державі.

6. Автором стверджується про те, що в Україні до грудня 2013 року малі підприємства складали 95 % від усіх підприємств (С. 144). А це фактично показники США, Японії, інших провідних країн. Дисертанту слід аргументувати, що в українській економіці основна частина великих підприємств є приватизованими олігархічними групами, діють монопольно, зареєстровані завуальовано як власність окремих фізичних осіб.

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати та її високої якості в цілому, а лише спонукають до дискусії під час захисту представленої дисертації.

Загальний висновок.

Дисертація Шпака В. І. «Мале підприємництво видавничої галузі України (1991–2010 рр.)» є оригінальною, комплексною, завершеною, самостійно підготовленою працею, суттєвим внеском до історичної науки. Отримано практично значущі, нові обґрунтовані результати, що вирішують важливу наукову проблему в історичній науці. Цілком доведена наукова гіпотеза роботи щодо взаємозалежності стану розвитку видавничого підприємництва та функціонування національного інформаційного простору, розбудови демократичної ринково орієнтованої держави на основі громадянського суспільства.

Наукове дослідження свідчить про ґрунтовну професійну підготовку дисертанта, вказує на його зацікавленість, продуктивність у дослідницькій і практичній діяльності.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих монографіях, статтях повністю відповідають вимогам до докторських дисертацій спеціальності 07.00.01 – історія України. Структура, обсяг дисертації, її оформлення відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. До результатів докторської дисертації не включено наукові положення й дослідження, захищені в кандидатській дисертації.

Вважаємо, що дисертація Шпака В. І. «Мале підприємництво видавничої галузі України (1991–2010 рр.)» відповідає вимогам щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук, зокрема пунктів 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., № 567. Її автор Шпак Віктор Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

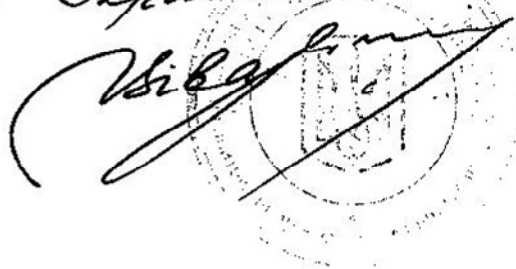
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри зовнішньої політики
і дипломатії Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України

М.Л. Головка

Підпис проф. М.Л. Головка засвідчує:

*Перший проректор
Дипломатичної академії України
при МЗС України*

В.Т. Хивацький